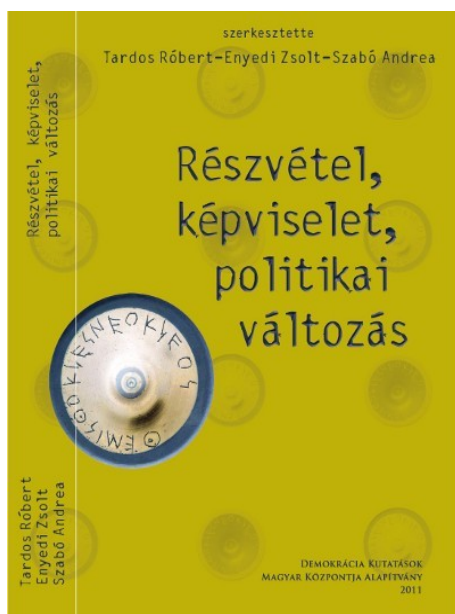

Előszó

Megjelent: Tardos Róbert, Enyedi Zsolt és Szabó Andrea (szerk.):
Részvétel, képviselet, politikai változás. Budapest: Demokrácia Kutatások
Magyar Központja Alapítvány, 2011, 7-14. p.

Forrás: <http://www.valasztaskutatas.hu>

ELŐSZÓ

Kötetünk a demokrácia gyakorlatának alapvető kérdésével, a politikai képviselet és részvétel problémáival foglalkozik. Olyan empirikus, a politikai szociológia és a politikatudomány megközelítéseit tükröző társadalomtudományi kutatásokat mutat be az olvasónak, melyek a választói magatartással, az állampolgárok és a politikai elit viszonyával foglalkozó hazai kutatók, a politikai közgondolkodásra és az ideológiai orientációkra vonatkozó egyetemi képzésben részt vevők és a civil szerveződések számára egyaránt hasznosak lehetnek.¹

A Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány (DKMKA) által támogatott Magyar Választáskutatási Program (MVP) Tématanácsa 2002 őszén alakult meg abból a célból, hogy a politikai viselkedést, választói magatartást tágabb tudományos szemszögből, a magyarországi kutatóhelyek széles körének bevonásával vizsgálja. Az első jelentősebb vizsgálat homlokterében a magyarországi politikai tagoltság, a társadalmi és kulturális rétegződés, valamint az infokommunikációs technológiák terjedése nyomán kialakuló digitális szakadékok, törésvonalak kapcsolatai, kölcsönhatásai álltak. A kutatások egy következő hullámában – a 2004-es európai parlamenti (EP) és a 2006-os országgyűlési választások kapcsán – Magyarország uniós integrálódásának közgondolkodásbeli kérdései kerültek középpontba.

Ötéves kutatás- és publikációsorozat² után, mely a hazai politikai tagolódás (tömbképződés, polarizálódás) kérdéseire összpontosított, 2007-ben az MVP Tématanácsa újabb kutatási ciklust indított. A korábbi súlypontokat is megtartva, e vizsgálatosorozat fókuszában a részvétel és képviselet kérdései álltak; további új elemként az állam szerepével kapcsolatos felfogások, a jóléti at-

¹ Az egész kötet, valamint a kötetben szereplő minden tanulmány elkészítése A politikai részvétel és képviselet kutatása a demokráciakapacitás növelése érdekében című, az EGT/Norvég Finanszírozási Mechanizmus program 0089/NA/2008-3/ÖP-9 referenciaszámú projektje keretében történt.

² Ezek a következők voltak: Angelusz Róbert–Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak – Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon* (2005); Tóka Gábor–Bátory Ágnes (szerk.): *A 2004. évi parlamenti választások. Pártok és szavazói magatartás nemzetközi összehasonlításban* (2005); Karácsony Gergely (szerk.): *Parlamenti választás 2006. Elemzések és adatok* (2006); Hegedűs István (szerk.): *A magyarok bemenetele. Tagállamként az Európai Unióban* (2006); Angelusz Róbert–Tardos Róbert (szerk.): *Mérésről mérésre. A választáskutatás módszertani kérdései* (2006).

titűdök szerveződési típusai is megjelentek. A széles értelemben felfogott – a választási aktuson kívül civil szervezésekre, nem konvencionális formákra is kiterjedő – állampolgári részvétel mellett a vizsgálat olyan témákat is magába foglalt, mint a közügyekkel kapcsolatos személyes jogosultságok, a választópolgári/törvényhozói kapcsolat, képviseleti mandátum és beszámoltathatóság a köztudatban, a képviseleti tevékenység észlelt és kívánatos orientációs keretének közvéleménybeli és elitfelfogásai. Az újabb ciklus a 2008. márciusi népszavazáshoz kapcsolódóan indult széles körű kutatási tevékenységgel, a közvetlen politikai részvétellel összefüggő kérdések átfogó körét érintve. (A felvételi módszerek tárházát több új elemmel – személyes és online panel, telefonos követő, interaktív csoportkísérlet alkalmazásával is – bővítő kutatássorozatról külön kötet készült (Enyedi Zsolt [szerk.] *A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban*, 2009.) Azonban az alapul szolgáló népszavazási eseményt hosszabb távú politikai kihatásaira és idevágó tematikai súlypontjára tekintettel jelen kötet is néhány ponton érinti.)

A Magyar Választáskutatási Program 2003-as indító nagyfelvételéhez hasonló alapozó, de ezúttal már panelszerű longitudinális jelleggel tervezett kutatássorozat alapfelvétele 2008 tavaszán zajlott le, mely a korábban is vizsgált hangsúlyos kérdéskörök mellett a részvétel és képviselet témáit helyezte középpontba. A longitudinális sorozat következő hullámára az európai parlamenti választás előtt került sor 2009 tavaszán.³ Ez utóbbi hullám eredményeivel e kötet több tanulmánya kiemelten foglalkozik.⁴ Bár a panelfelvétel előirányzott harmadik hullámára a 2010-es országgyűlési választások előtt nem kerülhetett sor, az ekkor (1500 fős reprezentatív mintán) lebonyolított személyes felvételt telefonos és online vizsgálatok egészítették ki.⁵ Összevonva ezeket az eredményeket, mintegy 5 ezer főnyi, sajátos választói csoportok behatóbb vizsgálatára is alkalmas (kumulatív alapú) polimetrikus adatbázis létrehozására nyílt mód.⁶

Az újabb kutatási hullám megőrizte az előző etapok újszerű módszerek alkalmazására – esetenként kifejlesztésére – irányuló igényét, s egyben a törekvést a megközelítések szélesebb spektrumának érvényesítésére – a társadalomkutatás hagyományos kvantitatív apparátusa mellett. A kapcsolathálózati technikák korábban is alkalmazott eszközei új elemmel bővültek az is-

³ Az adatfelvétel elkészítése A politikai részvétel és képviselet kutatása a demokráciakapacitás növelése érdekében című, az EGT/Norvég Finanszírozási Mechanizmus program 0089/NA/2008-3/ÖP-9 referenciaszámú projektje keretében történt.

⁴ E felvételek előkészítésében és terepmunkáinak megvalósításában a Szonda Ipsos, a Medián és a Tárki munkatársai vettek részt.

⁵ Az adatfelvételek elkészítése A politikai részvétel és képviselet kutatása a demokráciakapacitás növelése érdekében című, az EGT/Norvég Finanszírozási Mechanizmus program 0089/NA/2008-3/ÖP-9 referenciaszámú projektje keretében történt.

⁶ A 2010-es személyes felvételek munkálatai az Ipsos és a Medián, a telefonosé a Forsense, míg az online felvételeké az Ipsos közreműködéséhez fűződnek.

meretségi párt-nexus körvonalazására vonatkozóan. Ahogy ez előbbi, úgy a különböző felvételi módok – köztük a rövid múltra visszatekintő online *survey* – hibrid felhasználására épülő polimetrikus kutatási irány sem igazán terjedt még el a nemzetközi gyakorlatban. Nemzetközi előzményekhez kapcsolódóan, a kutatássorozat jelentős kezdeményezése volt a képviseleti felfogásokról alkotott állampolgári vélemények és a politikai elit tagjai hasonló kérdésekkel kapcsolatos álláspontjának párhuzamba állítása (a parlamentbe jutott és mandátumot nem szerzett képviselőjelöltek körében külön folytatott vizsgálata, személyes és online felvétel révén). Ebbe a sorba illeszkedtek azok a választás előtti, úgynevezett *smartvote* (vagy tájoló) típusú felvételek, melyek elsősorban az állampolgárok tájékozottsági szintjének a választói döntésre gyakorolt befolyására összpontosítottak. Hasonlóan támogatta a módszertani kereteket az egyéni szintű *survey*-megközelítés területi szempontú – részben aggregát adatokon alapuló – kiegészítése, ahogy erről a jelen kötet több tanulmánya is tanúskodik.

A hazai választáskutatás terén kivételes volt az az erőfeszítés, amelyet az MVP Tématanácsának alapító tagja, Angelusz Róbert az empirikus társadalomkutatás szakmai szintjének emelése, sztenderdjeinek fenntartása érdekében fejtett ki. Nem utolsósorban ezért is pótolhatatlan az a veszteség, amely a sorból való kidőlésével a Magyar Választáskutatási Programot érte 2010 őszén.⁷ A társadalmi kommunikációt (a médiát, köznap kommunikációt, a közgondolkodás oldaláról) egységben kezelő szemléletmódjával, a közvélemény és nyilvánosság klasszikus elméleti értelmezéseinek sokoldalú recepciójával, a reprezentáció jelentésének többretegű kimunkálásával elméletileg is megalapozta a területen folytatott hazai kutatásokat. Konceptuálisan mélyre hatoló *Kommunikáló társadalom* című munkája – már a plurális politikai szerkezeteket megelőző nyolcvanas években is – részletesen tárgyalta a kommunikációs rétegződés alapvonásait; a könyv időtálló jellegét szinte változatlan formában történt újrakiadása s a felsőfokú képzésben betöltött hangsúlyos szerepe bizonyítja. A rendszerváltást követően kitüntetett jelentőséget tulajdonított a politikai tagoltság és a választási részvétel kérdéskörének a kulturális-interakciós rétegződés kutatási keretei közt, különös tekintettel ezen belül a kapcsolathálózati és kontextuális befolyásokra. A társadalmi látásviszonyok szerkezeti torzításainak, a véleménynyilvánítás felszínre nem jutó elemeinek – ilyen értelmű latencijelenségeinek – a korlátozott nyilvánosság korábbi viszonyai között már megkülönböztetett figyelmet szentelt, s ezek bizonyos továbbélésére, újabb témák kapcsán való megjelenésére a későbbiekben is figyelmeztetett. Már a plurális nyilvánossági kontextushoz kapcsolódott újabb kutatási csomópontja, a politikai kommunikációt különösen jellemző csoportspecifikus optikai csalódások, a véleményeloszlás kör-

⁷ Angelusz Róbert tudományos munkásságáról nekrológok, emlékező blokkok jelentek meg a *Társadalomkutatás* (2010/4.), a *Szociológiai Szemle* (2010/3.) és a *Jel-Kép* (2010/4.) számaiban.

nyezeti jellemzőit túlbecslő, az adott közegben kisebbségi álláspontokat szem elől tévesztő úgynevezett pluralizmus ignoranciája kérdéskör.

Az MVP elmúlt évtizedben indult kutatási tevékenységébe fiatalos energiával kapcsolódott be. A politikai tagolódás, ideológiai-politikai orientációk újabb tendenciái, a kapcsolathálózati elemzés által megragadott politikai homofília, tömörszerű elkülönülések igen élénken foglalkoztatták. Nyugalomba vonulása után is aktív maradt a szó tulajdonképpeni értelmében, ahogy ezt e kötetben megjelenő – sajnos már posztumusz jellegű, egyes részleteiben töredékes – hozzájárulásai is tanúsítják. Tématanácsbéli szerkesztőtársak egy csoportjával tervezte (a 2006-os hasonló módszertani jellegű publikációk követően) egy olyan kötet összeállítását, amely a hagyományos eszköztár egyes kérdései mellett a Magyar Választáskutatási Program új típusú megközelítéseit, innovatív elgondolásait állította volna középpontba. E terv esetleges jövőbeli valóra váltása is szellemi hagyatékának fontos része.

A kutatógárda összetétele az idők során módosult, ám megmaradt az interdiszciplináris orientáció, mely számos területet (politikatudomány, szociológia, szociálpszichológia, közgazdaságtan, térökonómia stb.) fog át.⁸ A közreműködők összetétele generációs szempontból is sokrétű, mivel három kutatói nemzedék képviselői jelennek meg az érett kutatói generációtól a doktorandusz-korcsoportok legígéretesebb képviselőiig. A hazai szerzők mellett az európai választáskutatás élvonalához tartozó, a politikai tagolódás és képviselői kérdéskörökben vezető pozíciót betöltő külföldi társadalomkutatók is csatlakoztak programunkhoz. A norvég Oddbjørn Knutsen az MVP-kutatások adatbázisa alapján a hazai pártválasztások aktuális szerkezeti vonásait a nemzetközi tapasztalatok keretében vázolta fel. Bár a német Hermann Schmitt tanulmányában a magyar eset jellemzői csak bizonyos pontokon jelennek meg, a nyugat- és kelet-európai trendek, a köztük lévő tartós eltérések vizsgálata új szín a politikai differenciálódás komparatív európai kérdéskörében. A hazai kontextust közelebbről is ismerő Ken Benoit és Nick Sitter a párhuzamos, *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon* című kötetben megjelenő tanulmányai elméleti és módszertani elgondolásokkal is gazdagítják kutatásaink konceptuális kereteit.

A kötet a részvétel kérdéskörével kezdődik, amelyet jellemző módon a demokrácia infrastruktúrájának alapfeltételei közé sorolnak. Az MVP kutatási gyakorlata a parlamenti formák mellett a participáció szélesebb, ezen belül nem konvencionális válfajait is felöleli. *Kern Tamás és Szabó Andrea* tanul-

⁸ A DKMKA MVP Tématanácsában az alapító Sándor Péter mellett kezdettől meghatározó szerepet játszott a kutatói gárdában Angelusz Róbert, Fábíán Zoltán, Karácsony Gergely, Tardos Róbert, Tóka Gábor és Závecz Tibor. Sándor Péter változatlan szerepe mellett az utóbbi kör később több ponton módosult, jelenleg Beck László, Bozsonyi Károly, Enyedi Zsolt, Fábíán Zoltán, Szabó Andrea, Tardos Róbert, Tóka Gábor és Závecz Tibor alkotja ezt a kutatói magot.

mánya a politikai részvétel különböző formáit, így a választási, a népszavazási részvételt, a civil szervezeti aktivitást, valamint a szélesebb értelemben vett nem hagyományos részvételi aktusokat (így a tiltakozás) vizsgálja. Elemzésük kitér a téma nemzetközi vonatkozásaira, bizonyítva, hogy a magyar társadalom politikai részvételi mintázata jelentősen eltér a nyugat-európaiaktól. Tanulmányukban a participáció terén Magyarország súlyos demokráciadeficitjének jeleit mutatják ki. *Bálint Lajos és Bozsonyi Károly* munkája a választási részvétel problematikájának térszerkezeti modellezését állítja középpontba, az aggregát adatbázis újszerű felhasználásával egyben a kutatásorozat módszertani sokszínűségét is megjelenítve. E metodológiai hangsúly mellett a tanulmánynak az a tartalmi fókusza is figyelmet érdemel, amely az alkalmazott koncentrációs mutató alapján meggyőzően világít rá a választási versengés, a leadott voksok tértjének szerepére 2010-ben is az elemzett területi egységek alapján. *Kmetty Zoltán és Tóth Gergely* dolgozata ehhez a megközelítési irányhoz illeszkedik, amikor a területi adatbázist és a térökonomiai modelleket maguk is bevonják elemzéseik eszköztárába. A szűkebb vagy tágabb körben érvényesülő regionális hatások mellett külön figyelmet érdemelnek azok a – már *survey*-megközelítésre épülő – eredményeik, amelyek területi mikrokörnyezetek kapcsolathálózati-kontextuális jellegzetességeivel (így a választásokról folyó személyes kommunikáció jellegével, intenzitásával) kapcsolják össze a szavazói aktivitás helyi szintjét.

A képviselő szerteágazó témaköre a társadalmi struktúra és a politikai tagolódás összefüggésétől a politikai elit és az állampolgárok demokratikus képviselői felfogásaiig számos kutatási problémát foglal magába, közülük többel kötetünk írásai is foglalkoznak. *Oddbjørn Knutsen*, a politikai törésvonalak vezető európai kutatója a hazai pártpreferenciákat behatóan elemző tanulmányában azt a tágabb kérdést elemzi, hogy a rendszerváltó kelet-európai országokban az átmenet nyomán milyen fokig alakult ki a társadalmi struktúra, a specifikus csoportérdekek és a pártrendszer közti kapcsolat. A hazai politikai tagolódás e „társadalmi koalíciós” szövetét aránylag gyengének értékeli az eredmények alapján, melyhez a választókra gyakorolható ideológiai és érték-befolyás aránylag jelentős mozgásterét kapcsolja. *Angelusz Róbert és Tardos Róbert* kötetbeli tanulmányainak egyike – a már említett, bizonyos fokig részleges, posztumusz jellegű írás – egy fontos elemében a fenti sort folytatja, mikor csoportok érdekképviselőtének közgondolkodásbeli hatékonyságát egyes pártok társadalmi beágyazottságának jellemzőjeként értelmezi. A hosszabb idősorokat is felölelő eredmények a politikai elit és az állampolgárok közti interfész gyengességét (sőt gyengülését) jelezték, s ezen az sem változtatott lényegesen, hogy mindez hangsúlyosan érvényesült a vizsgált időszakban kormányon lévő pártok közönségkapcsolataiban. Végül a képviselő makroösszefüggéseinek tágabb keretében *Göncz Borbála és Hegedűs István* a 2009-es EP-választásokat megelőző felvétel európai integrációs kérdésblokkja alapján vizsgálja az Európai Unióban a hazai szavazópolgárok horizontján

való megjelenését. Mint a tanulmány címe is érzékelteti, a kontaktus sok tekintetben igen távoli, hézagos, s a meglévő kognitív és érzelmi szálak egyelőre csak mérsékelten erősítik az európai identitás alapjait.

Enyedi Zsolt írása a képviseleti és a közvetlen demokrácia viszonyával, a képviselők szerepfelfogásával, a politika pártosságával, valamint a választások logikájával kapcsolatos nézeteket vizsgálja. A tanulmány első része a képviselet irodalmának leíró és normatív modelljeit veszi sorba. A második részben az empirikus adatok elemzéséből azt szűri le a szerző, hogy a polgárok és a politikusok különböznek annak tekintetében, hogy az utóbbiak felett mennyire kell közvetlennek lennie a társadalmi kontrollnak, azonban a polgárok is tiszteletben tartják a képviselők lelkiismereti meggyőződésen alapuló döntéseit. Sok szempontból nagyobb szakadék húzódik az elit alsó és felső rétege között. A parlamentbe be nem jutott jelöltek különösen pártellenesek. Hagyományosan a baloldalnak elitistább, a jobboldalnak populistább a demokráciaképe, de a Fidesz jelenlegi képviselői az előbbi, a Jobbik és az LMP politikusai az utóbbi pólushoz állnak közelebb. *Ilonszki Gabriella* tanulmánya nemzetközi áttekintést ad a képviselői szerepfelfogások és az intézményi keretek összefüggéséről, majd a magyar adatokat szembesíti az irodalomból leszűrt elvárásokkal. Tizennyolc éves időszakot elemezve nemcsak azt mutatja ki, hogy a magyar választók a politikusok helyi beágyazottságát és területiális fókuszát helyezik előtérbe a párt- és csoportérdekek rovására, hanem azt is, hogy a politikusok fokozatosan hozzáigazították felfogásukat ezekhez a választói elvárásokhoz. Adottnak véve, hogy a pártoknak és érdekcsoportoknak továbbra is fontos szerepük van, a szerző aggasztónak tartja az őket körülvevő csendet. Ugyanakkor lehetőségként felveti, hogy a politikai kultúrához való igazodás mellett annak is szerepe lehetett a politikusi attitűdök változásában, hogy a helyi erőforrások gyakran megalapozzák a későbbi, párton belüli pozíciót és a nyilvánosságban megszerezhető presztízszt. *Papp Zsófia* fejezete is a képviselők szerepfelfogását elemzi. A tanulmány első részében részletesen bemutatja a szerepfelfogások értelmezését lehetővé tevő fogalmi hálót és vázolja a képviselők hozzáállására hatást gyakorló tényezőket, így mindenekelőtt a választási rendszerek releváns sajátosságait, a képviselői ambíciókat, a karrierutakat és a pártok szerepét. A magyar adatok elemzése alapján rámutat arra, hogy a megszerzett mandátum típusa (egyéni vagy listás) befolyásolja a képviselők felfogását és stílusát, még hozzá jelentősebb mértékben, mint az, hogy mely csatornákon szerepelt eredetileg jelöltként a politikus. Ugyanakkor az is kiderül az elemzésből, hogy a régebben szolgáló képviselők kevésbé tartanak igényt pártokkal szembeni autonómiájukra, és hogy a választókerületi képviseletet a listás képviselők is gyakran célul tűzik ki.

A kötetet záró fejezet az előzőeknél heterogénebb témákat fog át, melyeket a politikai tagolódás és az ideológiai orientációk fókuszja, illetve a politikai változás dinamikája kapcsol össze. Az európai összehasonlító választás-

kutatás longitudinális fejlesztésében jelentős érdemeket szerzett *Hermann Schmitt* sok országot, köztük Magyarországot is magába foglaló nemzetközi adatbázis alapján vizsgálja a pártválasztás hagyományos szociopolitikai tényezőkhöz való kötődésének vagy az azokról való leoldozódásuk trendjét, és mindennek a kelet–nyugati viszonylatban való érvényesülését. Míg az előbbi tekintetben a korábbi évtizedek gyengülése után bizonyos stabilizálódást jeleznek a több hullámot átívelő, komplex vizsgálati eredmények (új színnel gazdagítva a kérdéskör nemzetközi irodalmát), lényegében továbbra is érvényes maradt a pártok beágyazottságának mérsékelt szintje a kelet-európai esetekben. A hazai színtérre térve, a kötet másik posztumusz jellegű munkájában *Angelusz Róbert és Tardos Róbert* egymásba fonódó folyamatokat vizsgált nagyrészt még a 2009-es EP-választás előtti kutatási eredmények alapján. Az ideológiai-politikai törésvonalak időbeli tendenciáit elemezve, a domináns bal–jobb dimenzió egyrészt az orientációk erőteljes – egyben bizonyos homogenizációt is eredményező – jobbrtolódását, másfelől a nemzetközi viszonylatban is jelentős polarizálódás fennmaradását, csekély mértékben erősödését mutatták ki. A kapcsolathálózati értelemben vett politikai egyneműség pedig a korábban még sokrétűbb, lazább ismeretségekre is kiterjedt, egyfajta divergenciaspirálban megnyilvánulva a politikai tömbök közt. Az egymást erősítő fenti tendenciákkal szemben a további két (liberális–konzervatív és mérsékelt–radikális) orientációs tengely jelent meg bizonyos ellenpontként. *Róna Dániel* elemzése a politikai dinamika egy esetenként hosszabb távon ható mozzanatát vette célba – mertoni nyomdokon – a választási előrejelzések esetenként önbeteljesítő jóslat szerepét vizsgálva. Míg az ilyen befolyások szerepe immár örökzöld téma, az alapelemként felhasznált *survey*-adatok mellett a kutatás olyan kvalitatív, így médianapirendelemzéseket is bevont eszköztárába, melyek két kis párt, az LMP és az MDF ellentétes választási eredményét illetően fontos adalékokkal bővítették az értelmezési kereteket. A következtetés kitér azokra a pártok kampánystratégiájában gyakran megjelenő kommunikációs kísérletekre is, amelyek e hatásra építve nemegyszer bumerángineffektusba torkollnak, és a választási látásvi-szonyokat gyakran károsítják. A kötetzáró tanulmányban *Vécsei Pál* a kutatássorozat regionális elemzéseit e dinamikai vonatkozásban is lényeges összefüggésekkel egészíti ki. Területi szempontú politikaváltozás-típológiája, mely az általa létrehozott kombinált választás- és területi statisztikai adatbázison alapul, az egyes települések globális jellemzőire, a reálviszonyaik elmúlt évekbeli módosulására építve magyarázza egyes pártok pozíciójának megváltozását. Újszerűek azok az elemzések, melyek az aggregát területi adatbázist az ideológiai orientációk, gazdasági közhangulat közelmúltbeli mozgásaira jellemző *survey*-adalékokkal társítják, a pártszerkezetben végbe-ment átalakulásokat a politikaiklíma-változás területi sajátosságai oldaláról is értelme-zve.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Kutatássorozatunkban és e kötet szerkesztésében számosan voltak segítségünkre. Az elitkutatásban tehetséges és lelkes fiatal kutatójelölt hallgatók sora vett részt: Almási Péter (BCE), Bognár Zoltán (ELTE), Czinkóczi Sándor (ELTE), Dési György (BCE), Dobos Gábor (BCE), Dúró József (BCE), Farsang Zsuzsanna (BCE), Fehértavi Alexander (ELTE), Gál András (BCE), Gonda Bence (BCE), György Alexandra (BCE), Katona Tímea (BCE), Keil András (BCE), Köveskúti István (BCE), Laufer Viktória (ELTE), Mult Eszter (ELTE), Nagy Zsolt (ELTE), Ondré Péter (BCE), Oross Dániel (BCE), Róna Dániel (BCE), Sánta Orsolya (BCE), Szabó Zsófia (BCE), Szóke Anna Réka (ELTE), Tímár Gabriella (ELTE) és Tóth Adrienn (BCE). A parlamenti kutatást Dúró József, Héjj Dávid, Papp Zsófia, Szabó Márk segítségével, a parlamenti frakciók vezetésének együttműködése nélkül nem bonyolíthatuk volna le. A kötet előkészítésében Lehotka Gábor, Nagykovácsy Tibor, Varga Júlia működött jelentősen közre, de a kutatások és a kiadás intézményes háttérének biztosításával éppoly nélkülözhetetlen volt a Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány s ezen belül Sándor Péter szerepe, mint e kötet valamennyi szerzőjének értékes munkája.

Budapest, 2011. február 28.

Enyedi Zsolt, Szabó Andrea, Tardos Róbert